

Tschintg personas pertutgadas da mesiras repressivas stattan en il center da l'exposiziun – lur destins pon ins tadlar cun gieus auditivs en stanzas che situeschan lur istorgia. Sco la stalla, nua che l'uffant Ruedi Hofer ha luvrà e durmì – u la cuschina da la famiglia Albin che vegn schliada cumpletmain l'onn 1953.

FOTOS MUSEUM RETIC

Quatter bunas raschuns

Pertge visitar l'exposiziun «Emblidads da la ventira» en il Museum retic a Cuira?

DA SANDRO BUCHLI/FMR

■ **Mesiras repressivas da provediment. Quai tuna l'emprim ina giada fitg cumplitgà. En sazez èsi dentant simpel e trist: Fin l'onn 1981 vegnivan carstgauns tramess en chasas da correcziun, chasas d'uffants, avugads, sterilisads u malduvrads sco forzas da lavur.** Ils pertutgads n'avevan nagina pussaivladad da sa defender encunter las autoritads. Las decisions da suprastanzas communalas ni cummissiuns pauperilas stevan plinavant sut l'ensaina dal «agid» e dil provediment social. Or da la perspectiva dad oz muntavan questas mesiras plitost sforz e repressiun. Istorichers schazegian ch'i haja dà en Svizra lunsch sur 100 000 personas pertutgadas da talas mesiras. E davos mintga cas stat ina tragedia persunala. E blers segns da dumonda per ils pertutgads che vivan per part anc oz.

Actualmain mussa il Museum retic a Cuira in'expoziun sur da quests destins «emblidads da la ventira». Ma pertge insumma visitar in'expoziun davart destins «emblidads»? – La FMR dat quatter raschuns.

Emprima raschun: Ina tragedia grischuna

En ina stanza da l'exposiziun vegn raquintada l'istorgia da *Uschi Waser* (*1952). Ella è ina da las unfrendas da mesiras repressivas. Sia macla: Ella è naschida sco uffant illegitim e sia mamma era ina Jenica (viagianta). Ils Jenics vegnivan perseguitads per eliminar questa moda da viver che na correspundeva betg al standard. En la veglia-

detgna da set mais vegn ella prendida davent da sia mamma per ch'ella creschia si en «relaziuns stabilas». Ils suandants 13 onns vegn ella piazzada 22 giadas en differents lieus. Tranter auter er en ina chasa d'uffants a Schlarigna. La directura da la chasa scriva l'onn 1955: «Nus avain stuì daventar fitg sever». U dus onns pli tard: «Mintgatant dovra ella in maun ferm». Tge che quai munta, lascha l'exposiziun avert. Ins po dentant sminar en tge direzioni ch'i va e co che questa mattatscha è vegnida maltractada en questa chasa d'uffants. Ses «delict»: naschida en la faussa famiglia.

Segunda raschun: Istorgia svizra è dapli che Tell

Las lezziuns d'istorgia en scola tractavan savens umens glorijs e lur prestaziuns extraordinarias. Ti enconuschas fors General Dufour, Wilhelm Tell u Benedetg Fontana. U tge sas ti da l'istorgia svizra? Segiramain n'enconuschas ti betg il destin da *Ruedi Hofer* (*1943) che vegn raquintà en l'exposiziun en ina stanza che vesa ora sco ina stalla. Ruedi Hofer ha vivi sco uffant tar sia tatta. Sia mamma ha lavurà, ses bab era en il servetsch activ durant la Segunda Guerra mundiala. Cun var trais onns trametta sia tatta el l'emprima giada tar in pur. El daventa matted piazzà, dorma en stalla e va pe blut stad ed enviern. Ins numna el «Verdingchrüpler», el vegn violà, abusà, e na po sia entira vita betg pli fidar als umans.

L'istorgia da la Svizra n'è betg mo bella, ed ella n'è er betg vegnida scritta be dad eroxs (masculins) da guerra e da politica.

Questa chapientscha d'istorgia tutga tar il passà. L'istorgia essan era ti ed jau, il passà è collectiv e sa cumpona da millis d'istorgias. Sco quella da Ruedi Hofer.

Terza raschun: Ta participescha a l'exposiziun

Savens tutgavan ils pertutgads da mesiras repressivas tar famiglias «paupras», vul dir financialmain flaiavas. Uschia mussa l'exposiziun er il destin da la simpla famiglia Albin cun otg uffants. La povradad engrevgiava la famiglia e na lubiva strusch da manar bain il perchasa. Las autoritads da la vischnanca han perquai decidì d'avugadar la famiglia. Plaun plaunsieu èn ils uffants vegnids piazzads en chasas d'uffants. Il bab, Josef Albin, vegn latiers anc malsaus e mora cun 46 onns. Sia dunna, Sophia Albin, vegn sinaquai messa en ina psichiatria, cun raschuns dispitaivlas. Encunter las decisions na saveva ella betg sa dostar.

En l'exposiziun vegn tematisà quest connex tranter paupradad e repressiun, e gist er tschentà la damonda indiscreta: Quant privilegià es ti stà en tia uffanza? E quants da quests privilegijs has ti d'engraziar a tia provenientscha? Tge schanzas has ti gi, e tgeninas betg? Dal rest, ti pos scriver tia resposta persunala sin ina cartulina, che fa suenter gist er part da l'exposiziun.

Quarta raschun: «Pli baud è tut stà meglier»? Na.

Che questas mesiras e decisions ch'han muntà consequenzas gravantas èn vegnidas fatgas sut l'ensaina dal «agid», metta bain en dumonda l'idea ch'ins auda savens: «Pli baud è tut stà meglier». – La Svizra è

sa perstgisada uffizialmain envers tut las personas ch'han subi mesiras repressivas ed ella ha mess a disposiziun in fondo. Che quai na po dentant betg puspè far bun il donn als pertutgads è cler. Malgiustia na po fors mai vegnir reparada. Chasas dad uffants, il servetsch social, la KESB. Quai èn er oz instituziuns publicas che ston s'occupar cun dumondas d'agid e sforz. Grazia ad organs da controlla, dapli dretgs per ils pertutgads, ma er grazia ad autras pussaivladads financialas è quest «agid» segiramain daventà pli professional.

E suenter avair visità l'exposiziun resta la dumonda per il futur: A tgi perdunain nus damaun? Tgi èn oz las personas «emblidadas da la ventira»?

L'exposiziun «Emblidads da la ventira» è anc da vesair fin ils 28 da favrer 2020 en il Museum retic.

Mesiras repressivas

Ils ultims onns hai dà divers projects naziunals e chantunals da perscrutaziun davart las mesiras repressivas. Sin incumbensa dal chantun Grischun ha l'istorica *Tanja Rietmann* elavurà l'onn 2017 in studi da basa. Reflectar istoricamain quest chomp è impurtant per chapir ils connex tranter ils pertutgads e las instituziuns. Suenter ch'il studi è cumpari è la regenza grischuna sa perstgisada uffizialmain. L'onn 2018 è vegnì inaugurà a Cuira in «lieu commemorativ», per evitar che quest trist chapitel da l'istorgia grischuna na giaja betg en emblidanza.